

ВІДГУК

**офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора,
Заслуженого юриста України Волошина Юрія Олексійовича на
дисертацію Ахмедової Ельміри Раятівни «Євроінтеграційні процеси в
Турецькій Республіці: історико-правове дослідження», подану на
здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю
12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і
правових учень (081 – Право)**

Актуальність теми дослідження. Актуальність взаємодії Турецької Республіки (далі – ТР) та Європейського Союзу (далі – ЄС) представляє неабиякий науковий інтерес, а двосторонні відносини ТР з ЄС носять складний, суперечливий та амбівалентний характер, що виявилось як у міжнародно-правових актах і відносинах, так і в процесах, які обумовлювали необхідність адаптації системи права першої до стандартів другого.

З часів заснування ТР одним з пріоритетів зовнішньої політики країни є розвиток її відносин з європейськими державами. В останні десятиріччя мова йде про міжнародно-правові аспекти відносин з ЄС. Вони мають свою історію, пов'язану з динамікою відповідних правових інститутів і політики, що обумовлювала їх зміни. У жовтні 2005 року ЄС прийняв рішення щодо початку переговорів про вступ ТР до європейської спільноти. В самій ТР питання про вступ до ЄС є важливою соціально-політичною, економічною, самоідентифікаційною та навіть світоглядною проблемою останніх десятиліть, хоча з часом втрачає свою гостроту – відсоток громадян, які виступають за вступ до ЄС, з кожним роком суттєво зменшується. На особливу увагу й дослідження заслуговує історико-правова характеристика цих процесів.

Вважається наймовірнішим, що існує чимало переваг від майбутнього розширення ЄС за рахунок ТР, зокрема, здатність країни-апліканта посилити

позицію ЄС у ролі глобального геостратегічного гравця, враховуючи її значимість у регіоні, потужну економіку, збройні сили тощо, але звинувачення ТР у недотриманні ключових принципів, що очікуються від ліберальної демократії та її втілення у формі правової держави й забезпечення верховенства права, значно гальмує процес і ставить під сумнів можливість його успішного завершення. Успіх переговорів щодо вступу ТР до ЄС та їх юридичне закріплення ознаменує безпрецедентну подію вступу до «християнського клубу» мусульманської країни, культурно-релігійні особливості якої значно відрізняються від загальноєвропейської системи цінностей і традицій ЄС. Виникає цікавий у правовому відношенні процес інтеграції світської правової системи мусульманської країни до, по суті, романо-германської (після брекзиту Великобританії) за характером правової системи наддержавного утворення.

Відносини «Турецька Республіка – Європейський Союз» – це безперервний інтеграційний процес з його різноманітними міжнародно-правовими аспектами, а також відносини, що мають найдовшу постійно діючу асоціацію в Спільноті та представляють собою перший реально функціонуючий у ЄС митний союз з третьою країною. Саме тому актуальність всебічного розвитку міждержавних і міжнародно-правових відносин ТР з ЄС є досить високою наразі, враховуючи той факт, що переговорний процес ще продовжується.

Таким чином, дисертація Е.Р. Ахмедової присвячена актуальній, малодослідженій, важливій у сучасних умовах європейської міждержавної інтеграції теоретичній та практично-прикладній науковій проблемі історико-правового та порівняльного телеологічного спрямування.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дослідження ґрунтується на правильних методологічних вихідних позиціях, в основу яких покладено систему загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, призначених для отримання об'єктивних достовірних результатів.

Дисертаційне дослідження здійснено на підставі комплексу філософських, загальнонаукових і спеціально-наукових методів. Найбільш загальним є метод діалектики, завдяки йому правові процеси, що характеризують проблематику вступу ТР до ЄС, набули свого належного оформлення та розвитку.

Явища і процеси відповідного спрямування як політичного характеру, так і їх правове закріплення, розглядалися в контексті розвитку правової системи ТР як світської держави, завдяки системно-структурному загальнонауковому методу історико-правових досліджень. Застосовувалися й неодмінно присутні в дослідженні складові логічного методу: аналіз і синтез, індукція та дедукція, абстрагування.

Серед спеціально-наукових методів дослідження на особливу увагу заслуговує історико-правовий (історико-генетичний у правовому аспекті), завдяки якому здійснено історико-правову характеристику формування євроінтеграційної політики ТР та її правове закріплення у їх генезисі й становленні (розділ 1), а також відповідних процесів розвитку нормативної бази.

На різних етапах дослідження використовувалися: порівняльно-правовий метод – для визначення напрямків розвитку державно-правових явищ в країні з урахуванням позитивного розвитку зарубіжних країн; формально-юридичний метод – при відокремленні ознак, притаманних ТР як суб'єкту міжнародного права на підставі чинного законодавства країни; проблемно-хронологічний метод – при дослідженні розвитку та становлення міжнародно-правових відносин ТР з ЄС з точки зору історичної динаміки; порівняльно-історичний метод – при формуванні загальних рис предмета дослідження та виявлення нових тенденцій у розвитку взаємодії ТР та ЄС; логіко-юридичний метод – для дослідження перспектив розвитку законодавства ТР відповідно до нормативно-правової бази ЄС.

Комплексність і системність дослідження зазначеної проблематики демонструє структура дисертації Е. Р. Ахмедової. Вона репрезентує її роботу як широке та багатопланове наукове дослідження.

Об'єкт та предмет дослідження сформульовані вдало.

На нашу думку, усі основні завдання дисертаційного дослідження Е. Р. Ахмедової знайшли реальне розв'язання на належному науковому рівні. Відповідні висновки у роботі слід визнати достовірними.

Вважаємо, що є усі підстави для позитивної оцінки Е. Р. Ахмедової як науковця, оскільки вона у своїй дисертації наочно демонструє евристичний стиль мислення, здатність робити самостійні висновки, критично оцінювати досягнуте в науці, узагальнювати різні підходи до теоретично складних питань, що розглядаються в дисертації.

Загальний огляд роботи Е. Р. Ахмедової, виконаної на основі кропіткого опрацювання чисельних джерел, свідчить про наявність власного бачення автором переважної більшості з досліджених проблем, що об'єктивно підвищує аксіологічну та інструментально-прикладну цінність змісту дисертації.

Наукова новизна основних положень та висновків дисертації. Дисертація становить цілісне і фахово оформлене дослідження історико-правових засад європейської інтеграції Турецької Республіки.

Вперше у вітчизняній юридичній науці в дисертації Е. Р. Ахмедової розкрито механізм формування політичних рішень міжнародно-правового характеру правлячою політичною партією в умовах авторитарного політико-правового режиму ТР та їх втілення у відповідні нормативні приписи; розкрито особливості конституційних реформ, законодавчих ініціатив уряду ТР та їх нормативно-правової реалізації у контексті наближення національного законодавства до стандартів правової системи ЄС; показано особливості правової культури та правової свідомості політичної еліти ТР у контексті євроінтеграційних прагнень, причини та характеристику турецької версії євроскептицизму; охарактеризовано правову позицію держав-членів

ЄС щодо вступу ТР до цієї спільноти, яка розташована в спектрі між підтримкою вступу ТР до ЄС та несприйняттям її як члена ЄС; розкрито правову характеристику заходів ТР щодо європейської інтеграції в їх ретроспективному розвитку, формування та реалізації її політики в європейських інтеграційних інституціях, які прямо чи опосередковано впливають на процес її формування та реалізації.

Важливим здобутком є також і те, що у представленій дисертації на підставі ґрунтовного аналізу з'ясовано, що розширення Європейського Союзу на сучасному етапі має занадто складний і неоднозначний характер через свої масштаби та різноманіття. Доведено, що Європейський Союз більше не бажає розширення через існування цілої низки структурних проблем у країнах-аплікатах, серед яких – незавершена індустріалізація, приватизація, високий рівень безробіття, великий державний борг тощо. Можна погодитися і з тим авторським твердженням, що суттєвими недоліками розширення Європейського Союзу стануть його неоднорідність і слабкість у політичній сфері, втрата внутрішньої цілісності та єдності, негативний вплив нових держав-членів на демократизацію Європейського Союзу.

Крім того, цілком справедливо зазначається, що Лісабонський договір ознаменував собою рішучий крок у напрямку зміцнення стратегії поглиблення співпраці з Європейським Союзом, залишаючи при цьому місце для міжурядової співпраці без набуття повноправного членства у Європейському Союзі. Він покликаний забезпечити шляхи гнучкої інтеграції (з деякими практичними методами диференційованої інтеграції) з метою подолання жорсткості інституційних і формальних умов Європейського Союзу в деяких сферах. Він включає як низку вже існуючих форм диференційованої інтеграції, так і посилене співробітництво або відмову від нього, а також додає деякі нові форми структурованого співробітництва. При цьому справедливо стверджується, що Лісабонський договір пов'язаний з безпосереднім інтегруванням Турецької Республіки у Європейський Союз,

оскільки відносно гнучкі межі майбутньої інтеграції Європейського Союзу дозволятимуть певне збереження автономії країни, але для самої Турецької Республіки такий розвиток подій буде зовсім не прийнятним.

Дисертаційне дослідження Е. Р. Ахмедової має **суттєве теоретичне та практичне значення**, оскільки викладені в дисертації висновки та пропозиції можуть бути використаними: у правотворчій діяльності – для удосконалення законодавчої бази України щодо її перспективного вступу до ЄС, його нормативно-правового супроводження та забезпечення, розробки процесуального законодавства в цій сфері тощо; у науково-дослідницькій діяльності – для вивчення теоретичного та практичного досвіду організаційно-правових заходів ТР щодо набуття членства у ЄС; у навчальному процесі – матеріали дисертації можуть бути використані в процесі викладання навчальних дисциплін «Право ЄС», «Міжнародне публічне право», «Міжнародні відносини та світова політика», «Зовнішня політика України», для підготовки відповідних розділів навчальних видань – підручників, навчальних посібників, курсів лекцій, практикумів з історії та теорії держави і права, конституційного права України та зарубіжних країн, з актуальних питань європейській інтеграції, а також при здійсненні подальших досліджень, присвячених проблематиці розширення ЄС, регіональній інтеграції та міжнародних відносин, для навчально-методичного забезпечення викладання відповідних навчальних дисциплін у вищих навчальних закладах юридичного профілю; у сфері практичної діяльності – положення та висновки дослідження мають праксеологічне значення для профільної юридично-значущої діяльності органів зовнішніх зносин України, причому як всередині держави, так і за кордоном; вироблення зовнішньополітичних орієнтирів України щодо її інтеграційних устремлінь до європейської спільноти, відомств, що безпосередньо залучені до здійснення зовнішньої політики та її міжнародно-правового закріплення, а також тих, що займаються аналізом і прогнозуванням зовнішньої політики ТР зокрема та ЄС у цілому.

В той же час в дисертації, як це властиво кожній якісній науковій творчій роботі, містяться окремі недоліки, положення, що викликають сумніви, дискусійні питання.

1. Дисертант цілком слушно зазначає, що крім економічних процесів, які відіграють винятково важливу роль при вирішенні завдань і досягненні цілей європейської інтеграції, особливе значення мають два базових блоки проблем – забезпечення прав і свобод людини в державах-кандидатах на вступ до Європейського Союзу і блок заходів щодо дотримання миру, стабільності та міжнародної безпеки. У цьому зв'язку, як вбачається, більш докладно має бути розкрито питання про зміст, форми та подальші перспективи участі Туреччини у військово-політичному блоці НАТО, зважаючи на досить серйозні протиріччя у розумінні базових суспільних цінностей, яке прослідковується останніми роками між офіційним курсом уряду ТР та інших держав-членів альянсу.

2. Цікаво було б почути точку зору дисертанта щодо подальших перспектив запозичення Турецькою Республікою європейського досвіду реформування національної політико-правової системи у контексті можливостей поновлення її реальних євроінтеграційних прагнень.

3. На наш погляд, більш докладно слід було проаналізувати конкретні форми та способи впливу правових актів ЄС на удосконалення організації та діяльності системи органів публічної влади ТР протягом різних історичних етапів її європейської інтеграції.

4. Дослідження більше б виграло з позицій наукової якості та повноти, якщо б автор більш докладно дослідив практично-прикладні особливості забезпечення прав людини в Туреччині у контексті реалізації права на звернення та виконання рішень ЄСПЧ, адже відповідно до існуючої статистики за кількістю звернень громадян до цієї наднаціональної судової інституції саме ТР посідає перше місце серед держав-членів Ради Європи.

5. Як вбачається, більш комплексно має бути проведений порівняльно-правовий (компаративний) аналіз концептуальних особливостей

європейської інтеграції ТР та інших європейських держав, які стали або мають стратегічною метою стати повноправними членами ЄС, зокрема в частині місця та ролі угод про асоціацію у досягненні означеної мети.

Висловлені зауваження жодним чином не впливають на загальну позитивну оцінку запропонованого дисертаційного дослідження.

Узагальнюючий висновок: дисертація Ахмедової Е. Р. «Євроінтеграційні процеси в Турецькій Республіці: історико-правове дослідження» є оригінальним дослідженням важливої і дуже складної проблеми, яке відзначається глибиною аналізу, важливістю теоретичних положень і узагальнень, практичних рекомендацій та відповідає вимогам, встановленим у Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого Постановою КМУ № 567 від 24.07.2013 р., а її автор – Ахмедова Ельміра Раятівна, заслуговує присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень (081 – Право).

Офіційний опонент

декан факультету міжнародних відносин

Національного авіаційного університету,

доктор юридичних наук, професор,

Заслужений юрист України

Ю. О. Волошин

Підпис Ю. О. Волошина засвідчую:

